

LUCIJA BENYOVSKY □ Zagreb

Međunarodni dan muzeja (MDM) 18. svibnja 2010. mnogi su muzeji u Hrvatskoj obilježili različitim izložbama, besplatnim ulazom, koncertima i mnoštvom drugih popratnih događanja. Obilježavanje toga dana pokrenuo je 1977. g. ICOM (Međunarodni savjet za muzeje), s preporukom članicama da izaberu temu vezanu za aktualna zbivanja u muzejskoj zajednici, a na inicijativu MDC-a u Hrvatskoj se obilježava od 1980. g. Tema MDM 2010. bila je *Muzej i turizam*. Inicijator je želio da muzeji skrenu pozornost šire javnosti na kulturnu baštinu i ulogu muzeja u njezinu očuvanju.

U tu se akciju uključio i Gradski muzej Trogira u kojemu je od 5. do 18. svibnja bila otvorena izložba pod nazivom *Zaboravljeni Trogir*. Autorica izložbe je kustosica Muzeja Goranka Tomaš. Iako nije Trogiranka i živi u gradu samo nekoliko godine u katalogu je navela da je *zavoljela ovaj grad, o kojem je čula niz zanimljivosti pa su je te priče toliko fascinirale i želja joj je bila da realizira jedan ovakav projekt*. U realizaciji izložbe pomogao joj je suprug i nekoliko kazi-vača te *mnogi drugi slučajni prolaznici*.

Nakon autoričine bilješke u *Uvodu*, katalog na 40 stranica (veličine 20,5 x 14 cm) sadržajno je podijeljen na osam osnovnih poglavlja odnosno tematskih cjelina: *Konji i kari; Tko je imao konje i kare; Izvadak iz Svačićevog ilustriranog koledara i iz Danice. Što vele stari ljudi o vremenu; Trogirski pučka kuća; Konoba; Druženje ispred kuće; Ribari i Zanati*. Na kraju kataloga je *Zaključak*. Katalog je autorica i grafički oblikovala.

Izložba *Zaboravljeni Trogir* zamišljena je kao etnološki prikaz života u Trogiru od početka 20. st. do Drugoga svjetskog rata. Autoričin je želja da se očuva *onaj segment kulture koji smo naslijedili od naših predaka i koji postaje predmetom zaboravljenog Trogira...*

Goranka Tomaš tom je izložbom pokušala potaknuti zanimanje stručne javnosti, ali i mještana, za očuvanje i spoznavanje tradicijske kulture i baštine. Uvodnim legendama, fotografijama i predmetima iz "pučke kuće", konobe i obrtničke radionice dala je sliku, prema njezinim riječima, "zaboravljenog Trogira". U dvije prostorije izloženo je oko 150 eksponata posuđenih od *dobrih ljudi koji su imali konobu, ili su bili ribari, ili zanatlije*.

Najviše je predmeta izloženo (posuđeno) iz postolarske radionice obitelji Parčina (i danas radi, nalazi se nasuprot katedrali). Doduše, prije Drugoga svjetskog rata u Trogiru su postojale i druge obrtničke radionice, koje su prosječno zapošljavale i desetak osoba, ali autorica ih ne spominje, pretpostavljamo zato što nije prikupila predmete tih obrta (klesari, mesari, brijači, električari, zidari i jedan urar).¹

Autorica je za pojedina poglavlja u katalogu odabrala pomalo neobične naslove: *Konji i kar i Tko je imao konje i kar*. Nabrojila je 12 vlasnika konja poimence i navela tko je sve imao *kar* (kola koja su vukli konji) te je zaključila da je *Grad bio pun konja, dok nama, koji to nismo doživjeli ostaje samo mašta da zamislimo takvo što, a ostaje i pokojni trag kotača, koji se još i danas može vidjeti po kamenim ulicama ovoga grada, dok kar Petra Rožiča-Poluša u dvorištu Muzeja grada, svjedoči o tom minulom vremenu*. Autorica ne spominje je li u gradu postojala zabrana držanja životinja (konja, koza, ovaca, svinja, kokoši, magarca) i što je bilo s higijenom u gradu. Ni kojim su se ulicama životinje smjele kretati.

Trebalo je spomenuti da se od početka 20. st. do Drugoga svjetskog rata egzistencija najvećeg broja stanovnika trogirskog kraja temeljila na poljoprivredi. Od oko 16 000 stanovnika, koliko ih je trogirski općina (od 24 sela) imala prije početka Drugoga svjetskog rata, oko 85% njih bavilo se vinogradarstvom, povrtlarstvom, ribarstvom, stočarstvom i ostalim poljoprivrednim aktivnostima, a gradska je uprava donijela pravila o držanju životinja u gradu.²

U drugom poglavlju autorica donosi *izvadak iz Svačićevog ilustriranog koledara iz 1910. godine i Danice iz 1925. godine*. U tom poglavlju iz spomenutih kalendara (godišnjaka) za svaki mjesec u godini citira upute o tome kada i na koji način poljoprivrednik treba obaviti posao na polju i u konobi. Tko su bili čitatelji odnosno pretplatnici tih kalendara (godišnjaka) i gdje se kalendari danas čuvaju? Usput spominje da, *iako je bila prisutna nepismenost u Gradu postojali su časopisi*. Međutim, treba reći da su škole u Trogiru osnovane i prije 19. st. (velik broj nepismenih živio je u trogirskoj zagori)³.

Opis trogirski *pučke kuće* što ga je dala G. Tomaš opis je kuće kako je izgledala u srednjem vijeku.⁴ Autorica je posebno izdvojila opis konobe: *Konobe su posebna priča; imale su ih skoro sve kuće, a služile su kao sprema. U nekim konobama bilo bi i prigodnih stihova i slikarija po zidovima koje bi putnici namjernici nacrtali i tako ovom prostorom dali umjetničku posebnu draž*. Kao primjer takve konobe navela je konobu Marka Đirlića, koja je odisala pravom ru-

1 Primjerice, otac autorice ovog članka, Kajo Barada (1915. - 2006.) izučio je klesarski zanat u Trogiru. Radio je kao klesar u Segetu, Trogiru, Kaštel-Kambelovcu i Splitu. Klesarski je alat sačuvan i u vlasništvu je obitelji.

2 Mijo Novak, *Ekonomsko-socijalne prilike u trogirskom kraju pred drugi svjetski rat. Trogirski kraj u NOB-i 1941-1945.*, str.32.

3 Ivan Pažanin, *Školstvo trogirskog kraja u XIX. i XX. stoljeću*, Zagreb-Zadar-Trogir, 2001.

4 Marica Karakaš Obradov, *Anglo-američka bombardiranja Hrvatske u drugom svjetskom ratu. Saveznički zračni napadi na NDH-a 1943-1945.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008.

stikalnom atmosferom, ali ne navodi vrijeme kada je kuća odnosno konoba sagrađena. Goranka Tomaš ne spominje da je većina tzv. pučkih kuća srušena za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Prema pisanju splitskog lista *Novo doba*, 23. veljače 1944. angloamerički zrakoplovi napali su Trogir (o tome je pisao i *Hrvatski list* od 21. ožujka 1944. te je objavio i fotografiju o raščišćavanju ruševina). Porušeno je 30 kuća, a više njih je oštećeno. Dana 26. srpnja 1944. Trogir je ponovno napadnut. *Porušene su Pasike, u graditeljskom smislu nereprezentativni i siromašni dio Trogira s jednostavnom arhitekturom.*⁵

Na izložbi je prikazan niz predmeta iz svakodnevnog života i iz uglavnom skromnih ambijenata pučkih kuća. *Komin s komuštrama i bronzinom i tronoge* (lanac o koji je obješen lonac koji inače stoji na *tronogama* na otvorenom ognjištu). Izloženo je posude na *skansiji* (drvena polica na zidu) i mlinci za kavu. Ti vrijedni materijalni ostaci starih trogirskih pučkih kuhinja mogu se pronaći samo u ponekoj konobi, ali njihova je uporaba vrlo rijetka.

U poglavlju *Druženje ispred kuće* autorica piše: *...ne mogu se oteti dojmu da je u svemu tome bilo puno više smisla!!!*⁶ Ipak, u tom je poglavlju trebalo opisati običaje kakvi su u to vrijeme bili u Trogiru, a oni se nisu razlikovali od običaja kakvi su bili i u drugim našim malim mjestima i selima. Valja spomenuti da je bio običaj da žene (osobito djevojke) sjede ispred svojih kuća i uvijek nešto rade (šivaju, pletu, krpaju) te da nije bilo uputno besposleno sjediti pred kućom.

U poglavlju pod naslovom *Ribari* autorica navodi gdje su ribari lovili ribu i krpali mreže, a spominje i staru ribarnicu na obali (danas je ribarnica premještena blizu tržnice). Ni u toj se temi ne spominju vlasnici brodova, zarada ni cijena ribe, niti se navodi gdje se riba prodavala (osim u Trogiru).

U Trogiru je postojala mala manufakturna tvornica za konzerviranje ribe, koja je radila samo nekoliko mjeseci u godini i zapošljavala je oko 30 sezonskih radnika.⁷

Slično opisu *zaboravljenog Trogira*, Goranka Tomaš piše i u poglavlju o obrtima te navodi: *U tom nekadašnjem svijetu tko je nešto radio i tko je bio vrijedan mogao je lijepo živjeti...*

Međutim, arhivski dokumenti i objavljena građa pokazuju drugačiju sliku Trogira od početka 20. st. pa do Drugoga svjetskog rata. Statistički pokazatelji uoči velike gospodarske krize 1930-ih godina i poslije nje svjedoče o teškoj socijalnoj slici dalmatinskog društva. Ako još spomenemo i to da je i prije gospodarske krize (1929. - 1934.) bilo sedam nerodnih godina, da su harale suša i glad, onda možemo govoriti o nezaposlenosti kao velikom problemu, a *svaka mogućnost zarade bila je privlačna za radnike bez obzira na uvjete rada.*⁸

Nakon završetka Prvoga svjetskog rata (kasna jesen 1918. g.) propala je Austro-Ugarska Monarhija i osnovana je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) (1. prosinca 1918., od 1929. g. Kraljevina Jugoslavija), u kojoj od osnivanja do njezine propasti 1941. g. nisu bila riješena politička, nacionalna ni gospodarska pitanja. Seljak iz okolice Trogira izrazio se o novoj državi na svoj način: *Nema Vranje, nema rane doša bre odnija vrag sve.*⁹

Kraljevina SHS suočavala se s nizom problema: neriješeni problemi granica s Italijom i Mađarskom, promjene novca, nejasna koncepcija nove države (republika ili monarhija) i druge socijalne napetosti opterećivali su društvene odnose. Budući da je Zadar pripao Italiji, Split je preuzeo ulogu središta Dalmacije na svim područjima. Uz sve većom upotrebu strojeva poticaj je dobila i obrtnička industrija. Međutim, industrijski razvoj zaobišao je trogirski kraj, koji je Drugi svjetski rat dočekao bez ijednoga industrijskog odnosno obrtničkog pogona. Hrvatsku tih godina opterećuju nacionalni i socijalni problemi. Sve više stanovnika gradova, ali i sela, osjećalo je socijalne probleme kao bitne, a komunisti su to znali iskoristiti te su postajali sve aktivniji. Građani Trogira bili su nezadovoljni politikom HSS-a jer nije ispunio obećanja o poboljšanju života seljaštva i radništva dana na izborima. Umjesto demokracije, donesena je uredba kojom se zabranjuju štrajkovi, a pravo glasa dobivalo se tek s navršene 24 godine. To su bili neki od razloga, a bilo ih je mnoštvo, što je narod Trogira i cijele trogirske općine (24 sela) neposredno prije Drugoga svjetskog rata velikom većinom izabrao lijevo orijentiranu "crvenu" upravu općine. Uspjeh komunista na općinskim izborima 19. svibnja 1940. bio je jedan od pokazatelja i položaja radnika u Trogiru.¹⁰

Uoči Drugoga svjetskog rata povećala se proizvodnja i potražnja roba. Tada je u trogirskoj općini (uglavnom u Trogiru) bilo 49 obrtničkih radnji u kojima je radilo 49 vlasnika i oko 100 radnika. I druge djelatnosti (trgovina, promet, uslužne djelatnosti) bile su skromne ili nerazvijene. Tako je u ugostiteljstvu radio jedan mali hotel, dvije kavane i pet-naestak krčmi. (Na izložbi je izložen jedan stol, *banak* iz jedne krčme.)

Goranka Tomaš navodi i jednu šaljivu dogodovštinu iz postolarske radionice Duje Parčine, ali ne navodi ime ribara i kazivača, niti vrijeme kada se to dogodilo. Pretpostavljam da je u vrijeme kada se opisani događaj zbio mještanima možda bio duhovit, no on danas nikoga ne bi nasmijao. Zato treba izabrati one šale i dogodovštine koje su nastale u vrijeme poklada i sličnih veselica jer *obične* ljude, sklone šali i uveseljavanju, ima svako *naše malo misto* uz obalu i njihove se životne sudbine slušaju i upijaju te ostaju u sjećanju nekolicini naraštaja mještana.

Povijest jednog naroda čini skup pojedinih događaja. Iz njih savjesni istraživač izvlači bit te iz zbira crtica iz narodnog života u nekom povijesnom razdoblju stvara cjelovitu sliku. Goranka Tomaš u katalogu nije ni fragmentarno obradila

5 Isto.

6 Tri uskličnika stavila je Goranka Tomaš.

7 Mijo Novak, str. 33

8 Tonči Šitin, *Nezaposlenost u Dalmaciji uoči i poslije velike gospodarske krize 30-tih godina 20. stoljeća*. Radovi Filozofskog fakulteta Zadar, Zadar, 1995., str. 221-228.

9 Tu je rečenicu moj otac čuo od svog oca, moga djeda Mije Barade iz Gornjeg Segeta: *Nema Vranje* (cara Franje), *nema rane (brane) doša bre* (Karadordević) *i odnija vrag sve*.

10 *Trogirski kraj u NOB-i. Institut za historiju radničkog pokreta za Dalmaciju*, zbornik radova, 7, Split, 1984., str. 91-98.

gospodarsko-socijalne prilike u Trogiru, a političke i vjerske nije ni spomenula. O životu *naših starih*, autorica piše da su ljudi živjeli u skladu s prirodom iako nisu puno toga imali, život im je bio bezbrižniji i šarolikiji. U prvoj polovici 20. stoljeća Trogir se kupao u mirisima, bojama i raznovrsnim pričama i zanimanjima. Cijeli tekst u katalogu obiluje pjesničkim izrazima i podsjeća na književni uradak, nabijen emocijama, nostalgijom, žalom za nečim što autorica ne samo da nije doživjela nego joj je tradicija toga grada nepoznata. *Ovom izložbom željela sam dočarati slike iz nekadašnjeg života Trogira koje su jednom bile svakodnevnicama, a sada u ovim vremenima brzinskog življenja nepovratno nestaju.*

Ta idilična slika grada koji autorica opisuje može se usporediti sa slikarima koji su 18. st. na krajobrazima prikazivali s veselim vinogradarima, oračima, pastircama na obalama bistrh voda ukrašenim lijepim vrcama, koje u krilu drže jaganjce i cjeluju se s nježnim pastirima...

Trogir nije *zaboravljeni grad* jer je kao cjelokupni gradski sklop pod zaštitom UNESCO-a. Taj grad već odavno nadahnjuje svojom baštinom ne samo književnike nego i znanstvenike s različitih istraživačkih područja. Po pravilu, dosad je uglavnom istraživana samo povijest velikih događaja, istaknutih osoba i njihovih obitelji te palače i crkve. Povijest težaka, ribara, obrtnika i niza bezimernih ljudi, njihov način života i sudbine tipične za gradski život uglavnom su ostajali u sjeni "važnijih istraživačkih ciljeva." Ova je izložba trebala imati interdisciplinarni pristup prema povijesti svakodnevnice. Cijeli je jedan svijet zaboravljen, običaji ljudi, njihove svakodnevne navike i poslovi. Manje je poznat svijet trogirске žene, majke, bake, njihov izgled, odjeća te kulinarska umijeća na osnovi materijalne i duhovne ostavštine. Zato treba na osnovi dokumenata, stručne literature i usmene predaje pokušati vizualizirati odjeću, nakit, životni prostor, miraz ili *dotu* te, općenito, način života pretežito vezan za kuću, ali i za velike političke promjene u 20. st. Treba prikazati običaje vezane za najvažnije događaje u životu žene: rođenje, vjenčanje, smrt, običaje u vezi s nasljeđivanjem imetka, kao i dio duhovnosti.

Obradene teme i način prezentiranja nesumnjivo privlače javnost, ali bez znanstveno obrađenih predmeta neće privući zanimanje stručne publike. Ova je izložba neobična ne samo po grafičkom oblikovanju kataloga, koje je izvela sama autorica, već i po tekstu u njemu te po korištenju izvorima. Uz zaista obilnu etnografsku građu, koju izdaje Etnografski muzej u Splitu, brojne članke koji su o Trogiru objavljeni u *Trogirskom glasniku* i *Vartalu* i drugdje, zaista je neobično da autorica od korištenih izvora navodi samo radove kolegica Jasne Čapo-Žmegač, Zorice Vitez i Aleksandre Muraj (etnografska građa koja nema veze s Trogirom).

Primljeno: 6. prosinca 2010.